

Minu maailmapilt

Essee filosoofias

Konstantin Tretjakov (Informaatika, IV kursus)

28. november 2004. a.

1 Sissejuhatus

Mina ei ole kunagi tõsiselt tegelenud filosoofiaga ning mu teadmised selles piirduvad ühe väikese sissejuhatava kursusega. Samas ei saaks öelda, et see aine mulle täiesti võõras on. Nii nagu ilmselt igal inimesel, on ka minul omad vaated, omad vastused filosoofilistele küsimustele, oma maailmapilt. Päris huvitav on võrrelda seda teiste inimeste omadega, eriti kui need teised inimesed on maailma tuntu- maid mõtlejad. Mõnes aspektis lähevad minu arvamused kokku nende omadega, teistes aspektides on olulisi erinevusi.

Selle essee eesmärgiks on võtta lühidalt kokku just minu vaated filosoofias, ma teen seda enda jaoks (nagu ma vist üldse kõike elus teen), kuid loodan et lugejal võib see olla mõnes mõttes ka huvitav.

2 Filosoofia kui aine

Filosoofiat kui ainet määratletakse erinevates allikates erinevalt. Sõnastiku definitsioon ütleb, et “filosoofia on olevuse, teaduse ja eetika küsimuste ratsionaalne uuring” [3]. Öeldakse ka, et filosoofia uurib “viimseid ja abstraktseid” küsimusi [1], või et filosoofia eelkõige üritab rakendada loodusteaduste meetodeid teistes eluvaldkondades [2]. Luban endale esitada ka oma arvamust filosoofia määratlemise osas, mis tekitab selle ainega tutvumise käigus.

Alustaks natuke kaugemalt. Oletame, et meid huvitab, misasi on “piim”. Sellele võiks vastata, et “piim on vedelik, mis...”. Siis aga saab küsida edasi, misasi on “vedelik”, millele saaks vastata stiilis “see on selline asi, mis...”. Edasi küsiksime “mis on asi”, jne. Küsimusi “mis”, “miks”, “milline”, jne. saab küsida rekursiivselt lõpmatult. Inimaju, mulle tundub, ei ole kahjuks suuteline tegelema lõpmatute seletuste ahelatega ning peab mõne mõiste juures peatuma ja ütlema, et see mõiste on intuiitiivne ning et seda ei saa veel intuiitiivsemate mõistete kaudu seletada. Näiteks on minu jaoks intuiitiivsed mõisted “arvama”, “mõtleva”, “teadma”, “tunne”, “asi”, “tahtma”, “mina”. Saab panna tähele, et enamus neist *ei saa üldse* verbaalselt seletada teiste mõistete kaudu, ning nad on, nagu instinktid, “sisseehitatud” meesse. Erinevatel inimestel võivad olla veidike erinevad “baasmõistete süsteemid”, kuid suuremas osas on nad kõigil inimestel samad (näiteks saab vist iga inimene suhteliselt samamoodi aru, misasi on “valu”). See lubabki erinevatel inimestel saada üksteisest enam-vähem aru, ja selle põhjuseks võiks olla asjaolu, et kõik inimesed on sarnase ehitusega ning kuuluvad ühte seltskonda. Kui aga kujutada ette inimest, mis ei ole kunagi valu tundnud, siis ei saa ta kunagi aru misasi see on, sõltumata sellest kui palju talle seletatakse.

Lisaks asjadele, mis on seotud inimese endaga, nagu näiteks tunded, liigitan ma baasmõistete hulka ka keerulisemad inimkonna ja tema ajalooga seotud nähtused nagu “õiglus”, “headus”, “lihtsus”, “vaim”, “jumal”, jne. Erinevatel inimestel on nende mõistete suhtes erinevad ettekujutused, ning kõik on mu arust vastuvõetavad. Paljud filosoofia klassikud ei nõustuks minuga siinkohal. Enamus neist paistavad olevat just “õigluse”, “vaimu” või muu abstraktse mõiste tähendust *otsimas*. Minu arust on need mõisted intuiitiivsed ning kuuluvad iga inimese enda “maailmapildi” juurde. Me ei saa nendele absoluutselt õiget definitsiooni anda, saame aga seletada neid teiste sõnade kaudu, otsides assotsiatsioone ning üritades uurida välja, kas teistel inimestel on sarnane arusaam. Seega lugedes, mida üks või teine filosoof kirjutab teatud teema kohta, ei võta ma seda kui *absoluutset tõe*, vaid kui *selle filosoofi arvamust* antud küsimuse kohta, mis eelkõige näitab *tema maailmapilti*.

Kokkuvõtteks: arvan, et filosoofia tegeleb eelkõige erinevate maailmapiltide kirjeldamise ja süstematiseerimisega. Lugedes Aristotelest, Montaigne-i, Hume-t või Nietzsche-t saan ma teada kuidas need inimesed nägid enda maailma. Ma

saan võrrelda enda mõtteid nende omadega, aga kunagi ei saa keegi öelda, kas tal oli õigus või mitte. Ainuüksi see minu vaatepunkt lubab mulle arutleda siin filosoofilistel teemadel omamata sügavaid teadmisi selles valdkonnas.

Selle osa lõpetuseks tahaks mainida, et ilmselt kõige sarnasema suhtumisega minule selles osas võiks olla 16 sajandi prantsuse filosoof Michel de Montaigne. Tõsi küll, ta ei avalda kuskil otseselt sellist arvamust, kuid tema “Esseed” [5] on kirjutatud just selles vaimus. Nimelt ei ürita ta välja otsida või peale suruda mingit “absoluutset tõe”, vaid rahulikult kirjeldab oma mõtteid erinevates valdkondades, rõhutades seda, et see kõik on puhtalt tema arvamus: *“oma jutu eest ma ei vastuta ma isegi enda ees, rääkimata teistest. Kes tahab tõtt, las otsib seda seal, kus see asub. Ma ei näe oma eesmärki selles, et anda seda talle.”*

Montaigne uurib asju erinevatest vaatenurkadest, mõnikord väljendades kohe mitut radikaalselt erinevat arvamust, mis on eriti loomulik keeruliste küsimuste juures. Tema lähenemine tundub üldse paljudes aspektides nii loomulik ja minupärane, et võib ainult imestada, et ta ei ela meie ajal.

Edasi üritan ma esitada enda maailmapilti.

3 Elu mõte

Üks olulisimaid asju maailmapildi juures on nn. elu mõte või eesmärgi küsimus, sest selle peale saab taandada paljud teised küsimused, mis on seotud inimese tegevustega (sest see on küsimuse “milleks” n.ö. viimne versioon). Nagu peaks eelmisest lausest selge olema, on elu mõte minu jaoks intuiitiivne mõiste. Võin öelda, et minu elu mõte on “elada hästi”, “nautida elu”, “olla elu lõpus oma eluga rahul”, ja ma tahan arvata, et enam-vähem igal inimesel on selline arusaam. Nimelt, et igal inimesel eksisteerib mingi idee elu “headusest” ning see läheb kokku tema arusaamaga elu “eesmärgist”. Väga ilusasti ütles mu arust selle kohta Montaigne:

Kõik selles maailmas on veendunud, et meie lõppeesmärk on nauding, ning arutakse ainult selle üle, kuidas naudinguni jõuda; vastupidine arvamus oleks kohe tagasi lükatud, kuna kes hakkaks kuulama inimest, kes väidab, et meie pingutuste eesmärk on meie õnnetused ja kannatused.

4 Maailm

Teine tähtis filosoofiline aspekt on mu arust vaade ümbritseva maailma peale. Siin saab näha eriti laia arvamuste spektrit: mõni arvab et maailm on materiaalne, teise jaoks on kõik “vaimne”, kolmanda jaoks on olemas natuke mõlemat.

Mina jagan selle küsimuse juures natuke pürronistliku positsiooni: “ei saa kunagi teada milline lähenemine on õige”. Kuid ma ei tee sellest klassikalist järeldust, et nüüd tuleks “loobuda kõigist seisukohtadest”, kuna “iga arvamuse jaoks leidub sama hea vastuargument”. Olen harjunud sellega et asjad on materiaalsed ja käituvad looduse seaduste järgi, kuid ma olen nõus asuma teisele seisukohale, kui see osutub paremaks. Siin on oluline just see “headuse” idee ning ma tahaks seda natuke lahti seletada.

Üldiselt usun ma kindlalt *ainult* sellesse, et mul on tunded, ning et ma saan teha mingeid asju nagu näiteks liikuda, mõelda, jne. Kasutades minule omasemaid arvutiteaduse termineid: mul on sisend ja väljund ning ma ei pea hästi aru saama, kust see sisend tuli, ning kuidas väljundit tekitan. Võib-olla, et kõik mida ma näen on materiaalne maailm, võib-olla on see uni, võib-olla kuri demon, jne. Kõik hüpoteesid on põhimõtteliselt vastuvõetavad mu jaoks.

Selleks, et elada “hästi” pean ma oskama ette arvata, kuidas mõjub iga minu tegevus maailmale, valima tegevust, mis tekitaks mulle vajalike tagajärgi. Teisisõnu, pean ma oskama ennustada. Seda saan ma *õppida* kogemuste põhjal. Näiteks, kujutame ette väga väikest last, kes esimest korda näeb teda ümbritsevat. Ta ei saa aru mida ta näeb, kuid kui ta paneb silmad kinni, kaob pilt ära. Ta avab silmad — pilt tuleb ette, jne. Tehes seda piisavalt palju kordi, õpib ta, et vastav tegevus lülitab pilti sisse ja välja, ning edasi suudab ta ennustada, mis juhtub sellise tegevuse tagajärjel ning vajadusel saab pilti sisse ja välja lülitada. Samamoodi õpib inimene kogemuse põhjal hulgaliselt asju selle kohta, kuidas maailm toimib, sõltuvalt tema tegevustest. Tulemusena tekib tal teatav “mudel” maailmast, mis lubab tal teha vajalike ennustusi. Enamasti on see mitteverbaalne mudel (sinna kuulub, näiteks, tasakaalutunne). Paljud asjad inimese “mudelist” saab aga seletada sõnadega. Ma saan öelda, et tean, et “laud on materiaalne” just ses mõttes, et ma saan ennustada, kuidas ta reageerib sellele, kui ma teda katsun, mis juhtub kui ma löön seda käega, jne. Kui ma pöoran lauale selga, tean ma, et ta ikka asub seal, ning see teadmine tähendab ka siin parajasti seda, et ma oskan ennustada,

mis juhtub kui ma pöoran ennast tagasi või palun sõbra vaadata laua suunas.

See peaks seletama, miks “kurja demoni” tüüpi mudelid on mu arust sobimatud. Nimelt ei anna nad meile võimalust teha mingeid ennustusi. Ei usu, et leidub inimesi kes tõsiselt kasutaksid sarnast mudelit, kuna siis ei oleksid nad võimelised teha ühtegi kehaliigutust. Ainuke “toimiv” mudel on ju ikkagi naiivrealistlik.

Sellest minu vaatepunktist järeldub muuhulgas ka arvamus, et igasugused arutlused “vaimsetest asjadest” ei oma suurt mõtet, kuna nende uurimisobjekt definitsiooni järgi ei luba teha ennustusi meie “materiaalses” maailmas. Näiteks on mu jaoks mõtetu küsimus, kas Platoni “eidoside” teooria on “õige” või mitte. Ta ei saa olla õige ega vale (sest käsitleb intuiitviseid mõisteid), oluline on aga see, et ta ei aita meile teha ennustusi ehk ei anna uut teadmist maailma kohta. Tõsi küll, sellistest teooriatest mõtlemine ja arutlemine on ikkagi huvitav ajuharjutus.

Mudeli sobivuse idee on tegelikult kasutusel füüsikas. Tavaliselt ei väida füüsik, et “maailm töötab sellise valemi järgi”, vaid ainult teab, et see valem lubab talle seletada kõiki siia maani tuntud loodusnähtusi ja ennustada, mis toimub mingi eksperimendi käigus. On olnud olukordi, kus avastati uus nähtus, mis ei sobinud vanemate valemitega. Selleks muudeti valemid nii, et nad sobiksid ka uue nähtusega. Kogemusest õppimise mõte aga on väga loomulik statistikas, mis tegelebki andmete põhjal ennustavate mudelite koostamisega. Seega sellistes terminites olen mina “iseõppiv statistiline maailmamudel”.

5 Lihtsus

Üks oluline aspekt minu jaoks on lihtsus. Tihti nimetatakse seda ideed *Occami habemenoaprintsiibiks* [4] ning originaalsõnastuses ütleb see, et “mitmesust ei tohi olla ilma vajaduseta”. Muidugi on see väide suhteliselt udune, ning igaüks võib interpreteerida seda natuke erinevalt, kuid siin kahjuks ei oska ma anda talle täpsemat kuju.

Sellest printsiibist lähtudes on minu vastused küsimustele ülimalendi või algpõhjuse olemasolust, vaimude elust pärast surma, jne pigem negatiivsed, kuna nende asjade olemasolu ei muuda minu maailmamudelit ennustuste tegemise osas paremaks.

6 Tegevusevabadus ja õigus

Viimase aspektina mainiks tegevusvabaduse küsimust. Minu jaoks on intuiitiivne see, et ma alati saan valida oma tegevuse igal konkreetsel hetkel. Kuid traditsioonidele vastaselt, ei sega ma tegevusvabaduse ideed “saatuse determineerituse” ja tegude eest vastutamise küsimustega.

See, et minul on iga hetk vaba valik teha mida “tahan”, ei tähenda mu jaoks, et elu pole täiesti determineeritud. Keegi pole kunagi, minu teada, suutnud elada ühte ja samat hetke kaks korda, seega ei saa maailmal olla kaks ajalugu. Kuna null ajalugu ka olla ei saa, siis on täpselt üks, mis on sama kui öelda, et ta on determineeritud. Me lihtsalt ei saa seda ette teada.

Teiseks, vaba tahte probleem ei ole mu arust otseselt seotud vastutusega. Vastutus (juriidilises mõttes) on vahend, mida inimkond mõtles välja selleks, et vähendada kuritegude poolt põhjustatud murede arvu. See oli valitud inimkonna ajaloo ehk kogemuse põhjal. Kogemus näitab, et kui määrata halva teo teinud inimesele karistus, siis asi toimib. Muidugi karistada tuleb seda inimest, kelle karistamisega vähendatakse kuritegude arvu, ning see on tihti see, kellel realiseerus “vaba tahe” kuriteo sooritamiseks. Aga see ei ole juba sama mõte, ning vastutuse ja karistuse määramisel mängib rolli eeskätt varasem kogemus, mitte filosoofilised vaated.

7 Kokkuvõte

Kuigi see essee ei kata täielikult mu maailmapilti, kirjeldab ta olulise osa sellest. Näiteks ei ole ma maininud enda egoistlikke vaateid (mis ei välista utilitaristlikke otsusi) ning usku juhusesse ja evolutsiooni. Ma üritasin tuua välja neid mõtteid, mis tundusid mulle huvitavad ja mille jaoks ei leidnud ma otseseid analooge mulle teadaolevas filosoofia klassikas. Ma ei looda et lugeja jagab sama arvamust, ning isegi ei tea kas mina jagan sama arvamust homme, aga mulle tundub et ma sain selgelt kirjeldatud oma maailmapildi ja seega võib see tekst kanda nimetust “essee filosoofias”.

Viited

- [1] Tiiu Hallap
Sissejuhatatus filosoofiasse (loengute konspekt)
<http://www.ut.ee/flfi/Hallap/Sfg/Sfg2003.html> (01.12.2004)
- [2] T. V. Smith, M. Grene
From Descartes to Locke
1967, University of Chicago Press
- [3] Hyperdictionary
<http://www.hyperdictionary.com>
- [4] R. T. Carroll
Sceptic's Dictionary: Occam's Razor
<http://skeptdic.com/occam.html>
- [5] М. де Монтень
Опыты (избранные главы)
1991, «Правда»